

Kurdowie w Turcji – w oczekiwaniu na przełom

Zuzanna Krzyżanowska

„Kwestia kurdyjska”, czyli sprzeczne aspiracje władz i części mieszkańców państwa tureckiego, wpływa na wszystkie obszary jego funkcjonowania. Jest nierozzerwalnie związana z bezpieczeństwem Turcji, uwikłanej w trwający od ponad czterech dekad konflikt zbrojny z organizacją terrorystyczną Partia Pracujących Kurdystanu (PKK). Jego najnowszą odsłoną był zamach w Kahramankazanie (23 października), w wyniku którego zginęło pięć osób, a 22 zostały ranne. Doszło do niego w momencie, gdy temat normalizacji w stosunkach turecko-kurdyjskich ponownie pojawił się w agendzie politycznej. Atak zaognił sytuację wewnątrz kraju i skutkowało turecką operacją przeciwko celom PKK w Iraku oraz Syrii.

Zamach nie wyklucza powrotu do próby politycznego rozwiązania konfliktu, co może ułatwiać zaostrzająca się sytuacja międzynarodowa w najbliższym sąsiedztwie Turcji oraz potrzeba utrzymania stabilności w kraju. W dłuższej perspektywie potencjalnej normalizacji sprzyjają także postępujące tendencje asymilacyjne wśród Kurdów. Ewentualne rozmowy pokojowe wymagałyby udziału kurdyjskiej Ludowej Partii Równości i Demokracji (DEM), która stanowi trzecią siłę w parlamencie, oraz Abdullaha Öcalana, historycznego przywódcy PKK.

Kurdowie w Turcji a „kwestia kurdyjska”

„Kwestia kurdyjska” (nazywana również „problemem kurdyjskim”), czyli głęboki konflikt utrzymujący się pomiędzy państwem a aspiracjami jego najliczniejszej mniejszości etnicznej, to permanentny element tureckiej rzeczywistości (zob. Aneks). Przekłada się na wszystkie jej wymiary – polityczny, społeczny, ekonomiczny, bezpieczeństwa, ale też na politykę zagraniczną Ankarę.

Aspiracje polityczne Kurdów są zróżnicowane i zależne od światopoglądu oraz stosunku do tureckiego państwa. Ich postulaty poszerzenia praw kulturalnych, autonomii, a w maksymalistycznym wariacie nawet secesji, traktowane są przez Turcję jako zagrożenie egzystencjalne. Od czasów powstania republiki jest ona bowiem silnie scentralizowanym państwem unitarnym o wyraźnie etnicznym charakterze narodowym. W tamtejszej kulturze politycznej istnienie państwa narodowego stanowi wartość nadrzędną. Znajduje to wyraz w konstytucji¹, systemie prawnym i ogólnej organizacji życia publicznego, w tym w edukacji, w której wychowanie patriotyczne odgrywa dużą rolę. W tej sytuacji

¹ Jeden z jej artykułów stanowi: „Każda osoba związana z Państwem Tureckim węzłem obywatelstwa jest Turkiem”. Zob. Konstytucja Republiki Tureckiej, art. 66, tłum. K. Wojciechowska-Litwinek, D. Haftka-Isik i in., Biblioteka Sejmowa, Warszawa 2017, biblioteka.sejm.gov.pl.

władze nie tylko bezpośrednio zwalczają wszelkie przejawy separatyzmu, lecz także bardzo długo zaprzeczały nawet samemu istnieniu narodu kurdyjskiego.

Konflikt turecko-kurdyjski rozpoczął się już w pierwszym okresie istnienia republiki. Przez całe lata 20. i 30. XX wieku w południowo-wschodniej Turcji wybuchały

» **Choć Kurdowie w Turcji w większości zachowują własną tożsamość, to coraz częściej identyfikują się z zamieszkiwanym państwem, pomimo doświadczanego poczucia dyskryminacji.**

powstania plemion kurdyjskich, bezwzględnie tłumione przez wojsko. Pod koniec lat 70. główną siłą organizującą kurdyjski opór przeciwko państwu tureckiemu stała się Partia Pracujących Kurdystanu², organizacja terrorystyczna o korzeniach marksistowsko-leninowskich. Starcie zbrojne PKK z władzami, choć kilkakrotnie przerywane przez zawieszenia broni i negocjacje pokojowe, trwa od 1984 r. Konflikt, obejmujący walkę partyzancką i zamachy terrorystyczne, pochłonął do dziś dziesiątki tysięcy ofiar po obu stronach³, nie wspominając o kosztach społecznych, takich jak kryminalizacja, przymusowe przesiedlenia, rozbięcie rodzin i kolejne pokolenia wychowane w atmosferze strachu i represji.

Do ostatniej próby pokojowego rozwiązania sporu doszło w latach 2013–2015. Stronami prowadzonych wówczas negocjacji były rząd w Ankarze oraz Abdullah Öcalan (historyczny przywódca PKK, od 1999 r. odbywający karę dożywotniego więzienia) i kierownictwo PKK, przebywające w bazie w górach Kandil w północnym Iraku, pośrednikami zaś – tureckie służby specjalne i legalna kurdyjska Demokratyczna Partia Ludów (HDP). Proces ten zakończył się fiaskiem, co spowodowało kolejne zaognienie konfliktu obejmujące regularne walki uliczne w zbuntowanych miastach południowo-wschodniej Turcji⁴.

W październiku br. temat pokojowego zakończenia sporu z PKK ponownie pojawił się w tureckiej agendzie politycznej. Devlet Bahçeli, lider koalicyjnej Partii Ruchu Nacjonalistycznego (MHP), wezwał Öcalana do rozwiązania PKK w zamian za możliwość uzyskania ułaskawienia. Po raz pierwszy od ponad trzech lat oficjalnie przerwano jego izolację i zezwolono mu na spotkanie z bratankiem, za którego pośrednictwem zadeklarował on wolę uczestnictwa w negocjacjach. Pozytywne gesty płynące ze strony władz szybko zostały zakłócone przez atak terrorystyczny na siedzibę zakładów zbrojeniowych TUSAŞ w Kahramankazanie pod Ankarą, w którym zginęło 5 osób, a 22 zostały ranne⁵. Do zamachu przyznała się jedna z organizacji powiązanych z PKK.

Kurdowie w społeczeństwie tureckim

Choć Kurdowie w Turcji w większości zachowują własną tożsamość, to coraz częściej identyfikują się z zamieszkiwanym państwem, pomimo doświadczanego poczucia dyskryminacji. W badaniach „Barometru Kurdyjskiego”⁶ z 2022 r. do silnego poczucia samoidentyfikacji kurdyjskiej przyznało się 67% respondentów, a 71% zdecydowanie zgodziło się ze stwierdzeniem, że czuje dumę z bycia Kurdem. Najczęściej wymienianymi przez badanych tożsamościami były: muzułmanin – 54%, liberał – 28%, osoba religijna – 25%⁷. 51,5% pytanych stwierdziło, że w Turcji istnieje „kwestia kurdyjska”, a jako jej

² Partia Pracujących Kurdystanu uznawana jest za organizację terrorystyczną przez m.in. Turcję, UE i USA. W niniejszym tekście nazwę PKK stosuje się jako zbiorczą dla wszystkich powiązanych z partią organizacji.

³ Według danych International Crisis Group od czasu załamania procesu pokojowego w 2015 r. do 20 września 2024 r. w starciach i zamachach w Turcji i północnym Iraku zginęło łącznie ponad 7119 osób, z czego 639 cywili, 1491 członków państwowego aparatu bezpieczeństwa (żołnierzy, policjantów itp.), 4763 bojowników PKK i 226 osób o nieokreślonej przynależności. Zob. *Türkiye's PKK Conflict: A Visual Explainer*, International Crisis Group, crisisgroup.org.

⁴ M. Chudziak, *Wewnętrzny front Turcji: eskalacja konfliktu z Kurdami*, OSW, 30.12.2015, osw.waw.pl.

⁵ A. Michalski, K. Strachota, *Atak PKK zapowiedzią eskalacji napięć w kwestii kurdyjskiej*, OSW, 24.10.2024, osw.waw.pl.

⁶ „Barometr Kurdyjski” to badanie przeprowadzone w 2022 r. na próbie 1492 Kurdów przez Kurdish Center for Studies, niezależny ośrodek badawczy z siedzibą w Diyarbakır. Zob. *Kurdish Barometer: özet rapor*, Kurdish Barometer, 2023, kurdishbarometer.com.

⁷ *Ibidem*, s. 10–17.

główne przyczyny wskazywali brak oficjalnego uznania dla kurdyjskiej tożsamości i dyskryminację ze strony państwa. Poczucie niesprawiedliwości w tej grupie pozostaje bardzo silne. Jedynie 28% Kurdów uważa, że są tak jak Turcy równi wobec państwa, zaś 58% twierdzi, że doznali dyskryminacji ze względu na swoje pochodzenie⁸. Mimo to ponad połowa (53%) identyfikuje się jako *Türkiyeli*, czyli „obywatel Turcji”⁹.

Niezależnie od silnego poczucia przynależności etnicznej Kurdów zmniejsza się w ich populacji w Turcji znajomość języka ojczystego¹⁰.

” Do miana głównego przedstawiciela Kurdów aspiruje opozycyjna lewicowa partia DEM, stanowiąca trzecią siłę w Medżlisie (57 z 600 miejsc).

W cytowanym badaniu zaledwie 30% określiło ją jako „dobrą”, a 31% jako „średnią”. Potwierdza to, że jest on coraz gorzej przekazywany z pokolenia na pokolenie. Wśród osób, które określiły swój poziom jako „dobry”, jedynie 44% stwierdziło, że dotyczy to również ich dzieci¹¹.

Status języka kurdyjskiego pozostaje w Turcji niejednoznaczny. Na fali liberalizacji politycznej pierwszej dekady rządów Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP) i negocjacji pokojowych z PKK państwo zrezygnowało z polityki całkowitego wykluczania go z przestrzeni publicznej, ale jego użycie pozostaje ograniczone. Nadawca publiczny TRT prowadzi kanał telewizyjny i emituje program radiowy w języku kurdyjskim, ukazują się w nim także książki i gazety.

Nauka kurdyjskiego dozwolona jest w ramach zajęć fakultatywnych w szkołach podstawowych i średnich, a na państwowych uniwersytetach dostępne są studia na kierunku kurdologia¹². Mimo to potrzebę nauki tego języka w roku szkolnym 2023/2024 zgłosiła skrajnie niewielka liczba uczniów – nieco ponad 23 tys., a działacze kurdyjscy oskarżają władze o celowe obniżanie poziomu zajęć poprzez np. małą liczbę mianowanych nauczycieli¹³ i niską jakość materiałów dydaktycznych¹⁴.

W przypadku użycia języka kurdyjskiego w tamtejszym parlamencie przemawiającemu wyłączany jest mikrofon. Zdarza się, że obywatelom nieposługującym się tureckim, często osobom starszym, odmawia się dostępu do usług publicznych¹⁵. Nadanie oficjalnego statusu językowi kurdyjskiemu i rozszerzenie prawa do nauki i używania go w instytucjach państwowych to jeden z podstawowych postulatów społeczności kurdyjskiej. 44% uczestników badania „Barometr Kurdyjski” chciałoby edukacji dwujęzycznej, a 27% – nauczania kurdyjskiego w ramach oddzielnego przedmiotu¹⁶.

Na scenie politycznej – od lewicy...

Kurdowie w Turcji reprezentowani są przez różne partie polityczne. Do miana głównego przedstawiciela aspiruje opozycyjna lewicowa partia DEM, stanowiąca trzecią siłę w Medżlisie (57 z 600 miejsc) i rządząca sześcioma prowincjami na południowym wschodzie kraju¹⁷. Reprezentantem mniejszości kurdyjskiej jest również Islamistyczna Partia Wolnej Sprawy (HÜDA PAR; czterech deputowanych).

⁸ *Ibidem*, s. 27.

⁹ *Ibidem*, s. 30. Termin jest trudno przetłumaczalny na język polski. *Türkiyeli* oznacza osobę będącą obywatelem Turcji lub pochodzącą z tego kraju, niezależnie od jej tożsamości etnicznej. Termin ten powstał w opozycji do słowa *Türk* („Turek, Turczynka”), odnoszącego się bezpośrednio do kategorii etnicznej.

¹⁰ Sam Abdullah Öcalan przyznawał, że jego znajomość języka kurdyjskiego jest bardzo słaba.

¹¹ *Ibidem*, s. 33–37.

¹² E. Ölmez, *Türkiye’de Kürdoloji eğitimi: Üniversiteler, puanlar ve dersler*, Bianet, 31.08.2024, bianet.org.

¹³ W Turcji, aby uzyskać prawo do wykonywania zawodu, każdy nauczyciel musi być mianowany przez Ministerstwo Edukacji Narodowej.

¹⁴ D. Temiz, *Talep var ama ana dilinde eğitim yok*, Evrensel, 9.09.2024, evrensel.net.

¹⁵ *Siirt’te Türkçe bilmeyen hasta muayene edilmedi*, Serbestiyet, 19.09.2024. serbestiyet.com.

¹⁶ *Kurdish Barometer: özet rapor, op. cit.*, s. 18.

¹⁷ W wyborach lokalnych w 2024 r. DEM zdobyło władzę w 10 prowincjach. Jak dotąd w czterech z nich (Hakkâri, Batman, Mardin i Tunceli) rządy przejął wskazany przez Ankarę zarząd komisarzyczny (zob. dalej).

DEM to partia najczęściej zabierająca głos w sprawach kurdyjskich. Jej program obejmuje postulaty zarówno lewicowe, jak i narodowe. Przedstawia się ona jako rzecznik praw Kurdów i innych mniejszości etnicznych, domaga się nadania oficjalnego statusu językowi kurdyjskiemu oraz decentralizacji i zwiększenia autonomii lokalnych samorządów. Ustrojowa wizja państwa kurdyjskiej lewicy wywodzi się bezpośrednio ze stworzonej przez Öcalana doktryny demokratycznego konfederalizmu, która zakłada samorządność i autonomię społeczności lokalnych. Równolegle w programie partii znajdują się kwestie socjalne, pracownicze i ekologiczne, a także zagadnienia dotyczące praw kobiet i mniejszości seksualnych. Proporcje postulatów prokurdyjskich i progresywnych światopoglądowo są zmienne i w dużej mierze zależą od aktualnej koniunktury.

DEM wywodzi się z wieloletniej tradycji kurdyjskiej lewicy. Środkowiska kurdyjskie od początku lat 90. utworzyły szereg partii,

” Niezmiennie ważnym autorytetem dla znacznej części kurdyjskiej lewicy jest historyczny przywódca PKK Abdullah Öcalan.

które systematycznie napotykały utrudnienia ze strony aparatu państwowego¹⁸. Część z nich zdelegalizowano w związku z oskarżeniami o współpracę z PKK. Członkowie ugrupowań kurdyjskich konsekwentnie zaprzeczają takim powiązaniom. Partie te posiadają jednak podobną bazę społeczną, co umożliwia naciski na nie ze strony PKK i jego kierownictwa.

Niezmiennie autorytetem dla znacznej części kurdyjskiej lewicy jest historyczny przywódca PKK Abdullah Öcalan. Punktem odniesienia jest również Selahattin Demirtaş, charyzmatyczny współprzewodniczący HDP (poprzedniczki DEM) i były kandydat na prezydenta, który do dziś cieszy się w Turcji największą popularnością wśród polityków kurdyjskich¹⁹. W 2015 r. pozbawiono go wolności wraz z innymi czołowymi działaczami HDP. Do tego czasu był twarzą „upaństwowienia” kurdyjskiego ruchu politycznego, tj. poglądu, że „kwestię kurdyjską” można rozwiązać w ramach państwa tureckiego. I choć nie pełni teraz żadnej funkcji partyjnej, a nawet oficjalnie ogłosił wycofanie się z polityki, to często wypowiada się na bieżące tematy i próbuje ingerować w decyzje swojego dawnego ugrupowania, dlatego mógłby odegrać istotną rolę w potencjalnym procesie pokojowym.

DEM (wcześniej jako HDP i Partia Zielonej Lewicy – YSP) napotyka znaczne utrudnienia w sprawowaniu władzy na poziomie lokalnym. Usuwanie ze stanowisk demokratycznie wybranych burmistrzów i mianowanie na ich miejsca komisarzy jest narzędziem wywierania presji na kurdyjski ruch polityczny. W kadencji 2019–2024 Ministerstwo Spraw Wewnętrznych wprowadziło zarządy komisaryczne w 48 na 65 zarządzanych przez HDP organach samorządowych różnego szczebla²⁰. W obecnej kadencji komisarze przejęli władzę w czterech prowincjach (na 10). Ostatnie trzy nominacje na takie funkcje nastąpiły po październikowym zamachu PKK w Kahramankazanie. Najprawdopodobniej w tej kadencji zarządy komisaryczne zostaną powołane także w innych samorządach lokalnych rządzonych przez DEM.

DEM funkcjonuje w warunkach wysoce spolaryzowanej sceny politycznej. Partia pozostaje w opozycji do rządzącej krajem AKP prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğan, a zarazem unika jednoznacznych sojuszy z głównym ugrupowaniem opozycyjnym – kemalistowską Republikańską Partią Ludową (CHP). W przeszłości DEM zdarzało się wprawdzie wyrażać poparcie dla jej kandydatów, lecz próby głębszej współpracy napotykały opór po obu stronach, głównie ze względu na istniejące w CHP tendencje nacjonalistyczne.

¹⁸ Mowa o takich formacjach jak m.in. HEP, DEP, HADEP, DEHAP, DTP, BDP, HDP i YSP.

¹⁹ *Kürt Meselesi, Kürt Siyaseti ve Demirtaş*, Rawest Research, maj 2024, rawest.com.tr.

²⁰ H. Kamer, *Kayyumların yıldönümü: HDP'nin kazandığı belediyelerde son durum ne?*, BBC News Türkçe, 19.08.2022, bbc.com/turkce.

Wybory parlamentarne i prezydenckie w 2023 r. oraz lokalne w 2024 r. pozostawiły DEM w kryzysie. W prezydenckich zrezygnowała ona (wówczas pod nazwą YSP) z własnego kandydata i zdecydowała się wesprzeć przedstawiciela sojuszu opozycyjnego. W parlamentarnych osiągnęła najniższy wynik w swojej historii, zdobywając 8,8% głosów w skali całego kraju, o 2,9 p.p. mniej niż w 2018 r. Po reorganizacji i zmianie nazwy w wyborach lokalnych DEM osiągnęła relatywny sukces na zamieszkiwanym przez Kurdów południowym wschodzie kraju, gdzie udało jej się zwiększyć liczbę wygranych w prowincjach (z 8 do 10), jednak słabe wyniki poza regionem wzbudziły wśród członków partii rozczarowanie.

...przez centrum do prawicy

Kurdyjski elektorat reprezentuje nie tylko polityczna lewica. Partia AKP, szczególnie w pierwszej dekadzie rządów, a później podczas turecko-kurdyjskiego procesu pokojowego, otworzyła się na Kurdów, dotychczas znajdujących się poza głównym nurtem polityki. AKP wciąż zachowuje poparcie w południowo-wschodniej Turcji, gdzie często jest drugim pod względem popularności ugrupowaniem i zdobywa głosy kurdyjskich wyborców konserwatywnych, niechętnych lewicy lub zadowolonych z aktualnego status quo. Co więcej, do ścisłej elity AKP należą politycy otwarcie przyznający się do kurdyjskości, jak minister finansów Mehmet Şimşek. Wiadomo także o kurdyjskim pochodzeniu wiceprezydenta Cevdeta Yılmaz. W tureckiej przestrzeni publicznej spekuluje się też o kurdyjskim pochodzeniu wieloletniego szefa Narodowej Agencji Wywiadowczej (MIT), a obecnie ministra spraw zagranicznych Hakana Fidana.

W ostatnich wyborach parlamentarnych AKP zdecydowała się na współpracę z islamistyczną HÜDA PAR, która przy zachowaniu postulatów

» AKP wciąż zachowuje poparcie w południowo-wschodniej Turcji, gdzie często zdobywa głosy kurdyjskich wyborców konserwatywnych.

konserwatywnych i religijnych odwołuje się do nacjonalizmu kurdyjskiego. Podejrzewana jest przy tym, że stanowi cywilne ramię islamistycznej organizacji terrorystycznej Kurdyjski Hizbullah²¹, czemu zaprzecza jednak jej kierownictwo. W wyborach w 2023 r. ugrupowanie wsparło prezydenta Erdoğan oraz wystawiło swoich kandydatów do Medżlisu z list partii rządzącej. Pozwoliło to HÜDA PAR na ominięcie 7-procentowego progu wyborczego i wprowadzenie do parlamentu czterech deputowanych, po raz pierwszy w swojej historii.

Ostatni cykl wyborczy dowiódł, że Kurdowie, zwłaszcza ci żyjący poza południowo-wschodnią Turcją, w metropoliach i na zachodzie kraju coraz częściej ulegają ogólnokrajowej polaryzacji między AKP a CHP, przez co mogą być skłonni do głosowania na główną partię opozycyjną. Może to też oznaczać, że identyfikacja etniczna w coraz mniejszym stopniu wpływa na decyzje wyborcze. Według badań opinii publicznej opozycyjny mer Stambułu Ekrem İmamoğlu jest drugim najpopularniejszym wśród Kurdów politykiem²². Zarazem sama CHP, choć niekonsekwentnie, wykonuje przyjazne gesty wobec elektoratu kurdyjskiego.

Bezpieczeństwo przede wszystkim

Z perspektywy państwa tureckiego napięcie związane z „kwestią kurdyjską” niesie zagrożenie w szczególności dla jego bezpieczeństwa, stabilności i integralności terytorialnej. Na przestrzeni lat konfliktu Ankara zaangażowała ogromne siły w rozbudowany aparat kontroli i środki bezpieczeństwa.

²¹ Kurdyjski Hizbullah powstał po koniec lat 70. Organizacja pozostaje w konflikcie z PKK – przybierającym również formę krwawych starć i celowanych zabójstw. W różnych okresach miały ją wspierać Iran oraz tureckie służby. Zob. M. Gürkan, *Kurdish Hezbollah and AKP's alliance partner Hüda-Par*, Yetkin Report, 20.04.2023, yetkinreport.com/en.

²² Kürt Meselesi, *Kürt Siyaseti ve Demirtaş*, op. cit.

Dotychczasowe próby negocjacji pokojowych nie powiodły się i pozbawiły obie strony wzajemnego zaufania. Ponadto obecność PKK w Iraku i Syrii, tuż przy granicy tureckiej, oraz istniejące w obu państwach autonomie kurdyjskie (Region Kurdystanu w Iraku oraz de facto Rożawa w Syrii) podnoszą „kwestię kurdyjską” na wyższy poziom relacji międzynarodowych.

Starcia sił tureckich z PKK koncentrują się aktualnie poza granicami kraju. W Syrii Turcja przeprowadza regularne ataki na pozycje siostrzanych ugrupowań PKK – Syryjskich

” Napięcia związane z „kwestią kurdyjską” przenoszą się do Europy wraz z migracją z Turcji. Do starć turecko-kurdyjskich dochodzi najczęściej w Europie Zachodniej.

Sił Demokratycznych (SDF) i Ludowych Jednostek Samoobrony (YPG). Operacje przeciwko SDF i YPG stanowią obszar sporny nie tylko z Syrią i Irakiem, lecz przede wszystkim w stosunkach ze Stanami Zjednoczonymi, które wspierają obie organizacje, traktując je jako lokalnych sojuszników w walce z Państwem Islamskim. W Iraku Turcja zwalcza powiązane z PKK ugrupowania przebywające na pograniczach turecko-irackim oraz irańsko-irackim wzdłuż gór Kandil. W maju Ankara zapowiedziała szeroko zakrojoną operację zbrojną przeciwko PKK w północnym Iraku. Ogłoszona interwencja miała nastąpić latem 2024 r. w porozumieniu z rządem w Bagdadzie, a jej celem miało być utworzenie 40-kilometrowej strefy bezpieczeństwa wzdłuż granicy po stronie irackiej. Powody odstąpienia od tej operacji nie są znane.

Nierozwiązana „kwestia kurdyjska” poważnie wpływa też na działania Turcji na arenie międzynarodowej. Przejawem podejścia nadającego priorytet bezpieczeństwu był brak zgody Ankary na członkostwo Szwecji i Finlandii w NATO. Uzależniła ona swoją decyzję w tej sprawie od podpisania i egzekwowania trójstronnego memorandum, którego postanowienia obejmowały m.in. zwalczanie na swoim terytorium organizacji powiązanych z PKK, ograniczenie możliwości ich finansowania oraz prowadzenia przez nie propagandy, a także deportację osób podejrzanych o terroryzm do Turcji. Napięcia związane z „kwestią kurdyjską” przenoszą się do Europy wraz z migracją z kraju. Do starć turecko-kurdyjskich dochodzi najczęściej w Europie Zachodniej (głównie w Niemczech, Holandii i Belgii), gdzie obie społeczności są ugruntowane również na szczeblu instytucjonalnym (organizacje, stowarzyszenia).

Polityka państwa tureckiego wobec Kurdów stanowi element sporny w relacjach Ankary z Brukselą. Instytucje unijne, w tym Komisja Europejska, wielokrotnie zwracały Turcji uwagę na brak postępów w rozwiązaniu „kwestii kurdyjskiej”. W swoim ostatnim raporcie dotyczącym procesu akcesyjnego Komisja zarzuciła Ankarze użycie nadmiernych, wykraczających poza ramy demokratycznego państwa sił i środków do walki z terroryzmem kurdyjskim. Ponadto skrytykowała ją za represje wobec legalnej politycznej opozycji kurdyjskiej, łącznie z pozbawieniem wolności jej czołowych polityków, w tym przede wszystkim Selahattina Demirtaşa. Ankara odnosi się do podobnych stwierdzeń zdecydowanie negatywnie, zarzucając przy tym instytucjom unijnym brak zrozumienia dla wyzwań tureckiego bezpieczeństwa oraz uprzedzenia i motywacje polityczne²³.

Perspektywy

Po niemal dekadzie od ostatniej próby politycznego zażegnania konfliktu temat normalizacji w stosunkach turecko-kurdyjskich został przez władze tureckie podjęty ponownie. Moment nie jest przypadkowy. Z jednej strony czynnikiem skłaniającym do poszukiwania rozwiązań jest napięta sytuacja w najbliższym sąsiedztwie Turcji, w tym możliwa konfrontacja irańsko-izraelska. Z drugiej zaś potencjalna normalizacja polityczna w relacjach z Kurdami jest też rozpatrywana w kontekście prac

²³ *Türkiye Report 2024*, Komisja Europejska, 30.10.2024, neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu. Szerzej o sporach turecko-unijnych zob. A. Michalski, *Turcja–Unia Europejska: w labiryncie sporów*, „Komentarze OSW”, nr 586, 3.04.2024, osw.waw.pl.

nad nową konstytucją, która pozwoliłaby prezydentowi Erdoğanowi ubiegać się o kolejną kadencję. W zamian za poparcie dla nowej ustawy zasadniczej obóz rządzący miałby zgodzić się na ustępstwa wobec Kurdów (np. nadanie im oficjalnego statusu mniejszości czy znaczne rozszerzenie prawa do edukacji w języku ojczystym). Potencjalne rozwiązanie konfliktu mogłoby sprzyjać także tendencjom asymilacyjnym wśród Kurdów oraz rosnącej identyfikacji z państwem tureckim.

W przypadku powrotu do negocjacji wyzwaniami mogą się okazać wielość podmiotów oraz wewnętrzna niespójność całego ruchu kurdyjskiego. Uwidocznili ją zamach w Kahramankazanie, za którym najprawdopodobniej stało skrzydło PKK niechętnie powrotowi do rozmów z Ankarą. Nie jest też przesądzone, czy autorytet Öcalana wciąż ma przełożenie na obecne kierownictwo PKK w górach Kandil. Ponadto perspektywa normalizacji odsunęła się po zamachu w związku ze zbrojną odpowiedzią Turcji wobec ugrupowań PKK w Syrii i Iraku, jak również z państwowymi represjami względem prokurdyjskiej partii DEM. Jak się wydaje, dla poszukiwania politycznego rozwiązania sporu turecko-kurdyjskiego istnieje jednak nadal silne poparcie wewnątrz koalicji rządzącej, głównie za sprawą lidera MHP Devleti Bahçelego.

ANEKS

Kurdowie w Turcji

Kurdowie zamieszkują na terenach podzielonych pomiędzy Turcję, Syrię, Irak i Iran oraz w diasporze na całym świecie. Najwięcej z nich żyje w Turcji. Szacunki liczebności tureckich obywateli pochodzenia kurdyjskiego wahają się pomiędzy 12 a 20 mln (od 14% do 23% całej populacji). Dokładna liczba Kurdów w Turcji pozostaje nieznana i nie występuje w żadnych oficjalnych państwowych statystykach, gdyż pytania o tożsamość etniczną nie zadaje się podczas spisów powszechnych. Określenie wielkości populacji utrudniają także dynamiczny przyrost naturalny oraz zróżnicowany stopień indywidualnej identyfikacji z etnosem kurdyjskim.

Mapa. Przybliżony obszar tradycyjnego zamieszkiwania Kurdów w Turcji

Źródło: opracowanie własne.

Kurdowie w Turcji zamieszkują zwarcie na południowym wschodzie kraju – w szerokim rozumieniu w prowincjach Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Mardin, Muş, Şanlıurfa, Siirt, Şırnak, Tunceli i Van (zob. mapa). Za nieformalne centrum tego obszaru uważa się 1,8-milionowe miasto Diyarbakır.

Przez kurdyjskich nacjonalistów obszar ten nazywany jest Kurdystanem Północnym (tur. Kuzey Kürdistan, kurd. Kurdistana Bakurê). Tureccy politycy używają w stosunku do niego neutralnego słowa „region” (tur. bölge). Kurdowie zamieszkują również w dużych metropoliach, takich jak Sztambuł. Przeważająca część wyznaje islam sunnicki, choć są też wśród nich alewici i jazydzi.

Większość Kurdów w Turcji posługuje się dialektem języka kurdyjskiego kurmandzi, a mniejsza część – zazaki, który niekiedy uznawany jest za osobny język. Kurdowie to najliczniejsza mniejszość etniczna w państwie tureckim, jednak nie ma ona statusu oficjalnego, gdyż takowy przyznaje się tylko społecznościom niemuzułmańskim.